

238314

COMISIUNEA

MONUMENTELOR ISTORICE

SECȚIUNEA DIN TRANSILVANIA
ȘI ȚINUTURILE MĂRGINAȘE

RAPORT CU PRIVIRE LA LUCRĂRILE DIN AL DOILEA AN
DE FUNCȚIONARE (1922-23)

INTOCMIT ȘI PUBLICAT

DE

CONST. DAICOVICIU

BCU Cluj / ~~Secretariatul Comisiunii~~ Library Cluj

CU DOUĂ RAPOARTE TEHNICE

DE

RUD. WAGNER

Arhitectul Comisiunii

CLUJ

INSTITUT DE ARTE GRAFICE, EDITURĂ ȘI LIBRĂRIE

„CARTEA ROMÂNEASCĂ” S. A.

14-16, CALEA DOROBANȚILOR 14-16

1924

C. 4179

COMISIUNEA

MONUMENTELOR ISTORICE

SECȚIUNEA DIN TRANSILVANIA
ȘI ȚINUTURILE MĂGINAȘE

RAPORT CU PRIVIRE LA LUCRĂRILE DIN AL DOILEA AN
DE FUNCȚIONARE (1922/23)

INTOCMIT ȘI PUBLICAT

DE

CONST. DAICOVICIU

Secretariul Comisiunii

CU DOUĂ RAPOARTE TEHNICE

DE

RUD. WAGNER

Arhitectul Comisiunii

CLUJ

INSTITUT DE ARTE GRAFICE, EDITURĂ ȘI LIBRĂRIE

„CARTEA ROMÂNEASCĂ” S. A.

14-16, CALEA DOROBANȚILOR 14-16

1924

C. 4179

238314

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE

Secțiunea pentru Transilvania.

PREȘEDINTE:

LAPEDATU ALEX., Prof. de Ist. română la Univ., Cluj.

MEMBRI:

CSAKI MICHAEL, Custos al Muzeului Brukenthal, Sibiu.

DAIANU ELIE, Protopop gr. cat. al Clujului.

LUPAȘ IOAN, Prof. de Ist. română la Univ., Cluj.

MARTIAN IULIAN, Maior în retragere, publicist, Năsăud.

ROSKA MARTIN, Directorul Muzeului Soc. „Carpații“, Cluj.

TEODORESCU D. M., Prof. agr. de arheologie la Univ., Cluj.

I.

RAPORT

CU PRIVIRE LA LUCRĂRILE DIN AL DOILEA AN
DE FUNCȚIONARE (1922/23)

În al doilea an de funcționare, asupra căruia dăm aici raportul ce urmează, Comisiunea Monumentelor Istorice din Transilvania a fost călăuzită și sprijinită, pe lângă directivele ce i le fixează Legea, în baza căreia funcționează, și de experiențele câștigate în cel dintâiu an de activitate. Cu aceeași râvnă și însuflețire pentru scopul ce-l urmărește, cu aceeași alcătuire și sub aceeași conducere, Comisiunea noastră și-a urmat drumul ei bine stabilit, pentru executarea conștiințioasă a programului de muncă, întocmit în primele sale ședințe din anul de constituire.

Ca și în anul precedent, membrii Comisiunii s'au întrunit în ședințe, convocate de câte ori cerea nevoia, pentru a rezolva și discuta diferitele chestiuni, ce intrau în sfera ei de activitate.

În acest al doilea an au fost, în total, 12 ședințe ținute la datele ce urmează :

- BCU Cluj / Central University Library Cluj
1. 11 Oct. 1922 (Lapedatu, Dăianu, Lupaș, Marțian, Roska)
 2. 15 Nov. 1922 (Lapedatu, Dăianu, Lupaș, Roska, Teodorescu)
 3. 10 Ian. 1923 (Lapedatu, Lupaș, Marțian, Roska)
 4. 29 Ian. 1923 (Lapedatu, Lupaș, Marțian, Roska)
 5. 5 Apr. 1923 (Lapedatu, Dăianu, Lupaș, Marțian, Roska)
 6. 16 Mai 1923 (Lapedatu, Dăianu, Lupaș, Roska)
 7. 18 Iunie 1923 (Lapedatu, Lupaș, Marțian, Roska)
 8. 25 Iunie 1923 (Lapedatu, Dăianu, Marțian, Roska)
 9. 1 August 1923 (Lapedatu, Marțian, Roska, Teodorescu)
 10. 31 Aug. 1923 (Lapedatu, Dăianu, Marțian, Lupaș)
 11. 26 Sept. 1923 (Lapedatu, Dăianu, Lupaș, Marțian)
 12. 8 Dec. 1923 (Dăianu, Marțian, Roska, Teodorescu)

Chestiunile tratate și — în cea mai mare parte — rezolvate în aceste ședințe pot fi repartizate după cum urmează :

I. Inventarierea monumentelor și obiectelor istorice și artistice

1. Locul de frunte în programul stabilit de Comisiune îl ocupă, și-l va ocupa și în anii următori, conscrierea a tot ce poate fi privit drept monument sau obiect istoric și artistic, de pe cuprinsul Transilvaniei.

Intru realizarea acestui scop, credem, că am putut face un pas hotărîtor: Lucrarea d-lui Csáki, custos al Muzeului Brukenthal din Sibiu și membru în Comisiunea noastră, a cărei publicare se anunțase în Raportul general al primului an, a văzut lumina tiparului în anul acesta. Deși se referă numai la monumentele și obiectele istorice și artistice săsești din Transilvania, această lucrare cuprinde — am putea zice — cea mai importantă parte a monumentelor ce le posedăm aici și — prin minuțiositatea și precisiunea cu care sunt înregistrate — constituie un model în această direcție.

2. Scopul de a avea, odată, un inventar exact despre toate monumentele și obiectele din acest colț de țară, ne-a îndemnat — să numim, în diferite regiuni și județe ale Transilvaniei, membri corespondenți din persoane cu tragere de inimă și înțelegere pentru resturile noastre istorice și artistice, cărora le revine frumoasa însărcinare de a supraveghia și semnala Comisiunii orice obiect sau monument vrednic de ocrotire și conservare din ținutul în care își desfășură activitatea. Culegerea datelor e în curs, năzuindu-ne de a le avea, pe cât se poate, din autopsie, și adunându-le în dosar special, pentru ca, odată, pe baza lor, și a literaturii scrisă de alții, să putem începe alcătuirea inventariului.

3. Până la întocmirea acestui inventar, ne servim de lucrările existente în această privință, care sunt arătate în Raportul anului 1921/22.

II. Păstrarea și îngrijirea monumentelor și obiectelor istorice și artistice

1. Pentru ca dispozițiunile „Legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice“ (publ. în Mon. Oficial no. 82 din 29 Iulie 1919) să fie cunoscute și, astfel, aplicate și observate, atât de autorități cât și de particulari, Comisiunea a tipărit legea în 500 de exemplare distribuind-o, în număr corespunzător, tuturor Prefecturilor, membrilor săi corespondenți și altor persoane particulare.

2. S'a intervenit, la propunerea făcută de d. I. Marțian, la Ministerul de Războiu pentru cedarea pe seama Comisiunii noastre, a castelului istoric din Făgăraș, în scop de a putea începe acolo lucrări de conservare și întreținere, reclamate în urma stării de degradare, în care se găsește acum castelul.

3. Deasemenea, s'au făcut intervenții la Episcopia catolică din Alba-Iulia, pentru o mai bună și demnă îngrijire a castelului Martinuzzi din Vințul de jos (în care a fost închis și a murit Aaron Vodă, Domnul Moldovei) despre care am fost încunoștiințați că i se dă o

intrebuintare ce nu cadrează de loc cu caracterul său istoric. Intru-cât această somație nu ar avea rezultatul dorit, vom fi nevoiți a proceda la măsurile ce ni le impune Legea.

4. S'au interzis, prin Prefecturile respective, săpăturile întreprinse de particulari în hotarul comunelor Criștur (jud. Murăș-Turda, stațiune preistorică), Stremți (jud. Alba de jos, plasa Teiuș, urme ale unei așezări romane (?)), Biharia (jud. Bihor, stațiune preistorică și cimitir din epoca migrațiilor).

În ce privește săpăturile nepermise din Criștur, Comisiunea a însărcinat pe d. I. Marțian cu cercetarea persoanelor vinovate, iar, pentru vizitarea așezării romane din hotarul comunei Stremți, a delegat pe d. D. M. Teodorescu. Ambele cercetări sunt în curs.

5. În urma cererilor înaintate nouă prin forurile bisericesti competente, s'a încuviințat dărâmarea următoarelor biserici, căzute cu totul în ruină sau neîncăpătoare și care nu prezentau nici un interes sub raport istoric sau artistic, dând, astfel, comunităților bisericesti respective puțința de a-și clădi biserici nouă: *a)* biserica ort. din Mocirla (jud. Bihor), în urma referatului d-lui D. M. Teodorescu; *b)* biserica ort. din Seghiște (jud. Bihor), în urma referatului d-lui președinte Alex. Lapedatu, locul vechei biserici dispunându-se a se eterniza printr'o cruce comemorativă; *c)* biserica ort. din Teliuc (jud. Hunedoara), în urma referatului d-lui președinte Alex. Lapedatu; *d)* biserica reformată din Bicălat (jud. Turda-Arieș), în urma referatului d-lor D. M. Teodorescu și M. Roska, cu condiția ca părțile; arhitectonice de valoare istorică și artistică din vechea clădire să fie întrebuințate la noua construcție.

Pentru a nu călca principiul stabilit de mai nainte și cu scopul de a păstra cât se poate de multe din frumoasele și caracteristicele biserici de lemn românești, Comisiunea nu a admis în totdeauna dărâmarea lor ci numai cedarea clădirii întregi, păstrându-se forma originală, către o altă parohie. Astfel s'a îngăduit transportarea bisericilor de lemn din comunele: Măgura (jud. Bistrița Năsăud), la raportul d-lui arhitect al Comisiunii, Bogdana (jud. Sălaj), Cetea (jud. Bihor), Hodișa (jud. Sătmăr), Fildul de mijloc (jud. Cojocna). — Ce privește bisericile de lemn din Tăgădau, Forosig, Benești și Chimitelnic, Comisia încă nu s'a pronunțat, ele urmând să fie vizitate prealabil.

Intențiunea Comisiei de a începe încă în anul acesta studiul bisericilor de lemn românești, studiu pe care ea l-a încredințat d-lui arhitect Horia Teodoru, în urma piedecilor neprevăzute nu a putut fi realizată încă. — Totuși, adunarea de material privitor la ele se adună cu sârguință, iar ideea nu e abandonată. Avem toată nădejdea

că ea va putea lua ființă cel mai târziu în vara anului ce vine. În același timp avem plăcerea de a înregistra frumoasa propunere făcută Comisiunii de d. Coriolan Petran, conferențiar pentru istoria artelor la Universitatea din Cluj, prin care d-sa se oferă de a studia, în vederea unei lucrări de specialitate mai mare, cu ajutorul material al Comisiunii, monumentele bizantino-române din Transilvania.

Dacă nici această propunere nu a putut fi încă realizată, cauza e că lipsiau unele fixări mai de aproape cu privire la durata și modalitatea executării acestor cercetări. Stabilindu-se toate acestea, suntem convinși că studiul va putea începe în cursul anului următor.

6. În afară de cercetările făcute la diferitele biserici, în vederea încuviințării darămirii lor, și de cele pomenite până aici, s'a mai vizitat de către membri Comisiunii un număr însemnat de locuri și monumente istorice în scop de a se ști starea în care să găsim cum și în vederea eventualelor măsuri de luat pentru conservarea sau întreținerea lor. — Rezultatul acestor cercetări a fost întotdeauna adus la cunoștința Comisiunii prin câte un raport detaliat, în scris sau verbal.

Astfel, au fost vizitate în cursul anului trecut :

a) biserica gr. cat. din Alba-Iulia — Maieri, — în vederea refacerii iconostasului celui vechiu. S'a cerut un plan al acestei refaceri;

b) biserica din Hărăstaș (jud. Turda Arieș), — în vederea acordării unui ajutor pentru lucrări de întreținere. S'a constatat că ea nu prezintă nici o importanță mai deosebită sub raport istoric sau artistic;

c) biserica ref. din Dobâca și cea gr. cat. din Chendilona (jud. Solnoc-Dobâca), constatându-se că sunt în stare bună;

d) castelul dela Cetatea de Baltă, despre care, deosemena s'a văzut că se găsește într'o stare îngrijită;

e) bisericile lutherane și ruinele de cetăți din Mediaș (frescurile descoperite la unul din turnuri), Draos, Cața, Homorod, Cohalm, Fișeriu, Ferihaz, Stena, Jibert, Lovnic, Felmer, Ticușul-săsesc, Ungra, Sighișoara, (împreună cu Muzeul orașului), Brașov, Șura-Mare, Merghindeal, Șulumberg, Mercheașa, Agnita și Mănărade, — la care s'au luat măsuri și s'au dat indicațiunile necesare pentru lucrările mai mici de întreținere sau restaurare ce se impuneau;

f) ruinele bisericii gr. cat. din Rodna-Veche au fost vizitate și studiate de arhitectul nostru, dl R. Wagner, al cărui raport tehnic cu privire la acest măreț monument al trecutului se publică la sfârșitul acestui raport;

g) stațiunea preistorică din Biharia (jud. Bihor), dispunându-se, prin Prefectura județului, oprirea săpăturilor până ce terenul nu va fi explorat de bărbați experți;

h) locul din hotarul oraşului Turda, unde au fost desgropate trei sarcofage de piatră. S'a învederat că ele nu conţineau nici un rest de o valoare oarecare istorică sau artistică.

i) castelul lui Mihai Viteazul din Buia (cumpărat de Stat), în vederea luării lui în primire şi a instalării în el a unui vigil, până ce nu i se va da o destinaţie potrivită. Comisiunea a şi propus la locul competent să fie instalată în el o şcoală inferioară de agricultură. Ca vigil a fost instituit primarul comunei Buia.

k) biserica gr. cat şi castelul Corvinilor din Hunedoara, bisericile ort. din Salişte, Cernatu, Turda, pentru examinarea lucrărilor de restaurare şi întreţinere executate din fondul anului trecut.

l) biserica mănăstirii Prislopului, în vederea lucrărilor de consolidare ce trebuiau începute fără întârziere;

m) biserica ort. dir. Avrig, în vederea restaurării picturii.

n) bisericile din Satulung (Sf. Adormire), Moşna, Aţel (luth.), Cojocna (ort.), pentru a se constata starea în care se găsesc şi nevoia de a li se acorda ajutoare în vederea lucrărilor de întreţinere şi restaurare, după cum era cazul (v. cap. III.).

o) ruina moscheei din Boroşineu, asupra căreia nu s'a putut hotări încă definitiv.

p) bisericile de lemn din Topliţa română şi Rebrişoara (cătunul Ghersa), jud. Bistriţa-Năsăud, înscriindu-le în rândul monumentelor noastre istorice.

7. S'a intervenit, după cererea d-lui dir. V. Motogna, membru corespondent al Comisiunei, pe lângă Curatorul bisericii ref. din Uriul de sus pentru păstrarea intactă a stemei Moldovei, ce se află fixată în zidul acelei biserici.

8. Materialul arhival referitor la monumentele Transilvaniei fiind încă şi acum în posesiunea Comisiei monumentelor istorice maghiare din B-Pesta, am intervenit la Ministerul Afacerilor Streine ca să ceară, pe cale diplomatică, cedarea lui pe seama noastră.

9. Ca încheiere a acestei categorii de lucrări mai e de amintit că, la întrebarea Ministerului de Interne asupra caracterului bisericii ref. din Sântimbru, răspunsul Comisiunii a fost că ea e monument istoric şi, ca atare, cade sub autoritatea Statului.

III. Lucrări de întreţinere şi restaurare.

Ca şi în anul trecut, Comisiunea a avut la dispoziţia ei şi în acest an un fond de 500.000 lei, destinat, prin buget, pentru lucrări de întreţinere şi restaurare. Această sumă a fost întrebuinţată în felul cum urmează:

1. Lei 50.000 pentru lucrări de consolidare urgente la biserica mănăstirii gr. cat. a Prislopului (jud. Hunedoara).
2. Lei 80.000 pentru restaurarea picturii și lucrări de reparații la biserica ort. din Avrig.
3. Lei 40.000 pentru curățirea și spălarea picturii de la biserica ort. Sf. Adormire din Satulung (jud. Brașov).
4. Lei 25.000 pentru lucrările de restaurare (în continuare) de la biserica gr. cat. din Hunedoara.
5. Lei 26.000 pentru lucrările de întreținere la castelul Corviniilor din Hunedoara.
6. Lei 30.000 pentru lucrări de întreținere la biserica ort. din Cojoena.
7. Lei 20.000 pentru lucrările de conservare a bisericii de lemn din Jucul de jos.
8. Lei 10.000 pentru lucrări de întreținere (refacerea acoperământului) la biserica ort. din Gura-Sada (jud. Hunedoara).
9. Lei 10.000 pentru lucrări de restaurare la biserica ev. luth. din Moșna (Meschen) (jud. Târnava-Mare).
10. Lei 10.000 pentru lucrări de restaurare la biserica ev. luth. din Ațel (Hetzeldorf).
11. Lei 5.000 ajutor dat parohiei gr. cat. din Feiurd (cătunul Coada Teleacului) pentru reconstruirea bisericii de lemn, transportată din Fildul de mijloc.
12. Lei 1.000 ajutor dat comunei politice Saschiz (Keisd) pentru acoperirea cheltuelilor ce le are cu întreținerea și îngrijirea cetății țărănești (Bauernburg) de pe teritoriul acelei comune.

Cu executarea și conducerea lucrărilor de sub no. 1 a fost însărcinat arhitectul Comisiunii, d. Rudolf Wagner, al cărui raport tehnic despre biserica mănăstirii Prislopului îl publicăm în întregime la sfârșitul acestor rânduri. În anul acesta se fac cele mai urgente lucrări de consolidare pentru a preveni anumite primejdii.

Lucrările de restaurare a picturii bisericii din Avrig (no. 2), au fost încredințate, la recomandăția Ministerului, pictorului Sathmary, care le-a și executat într'un chip mulțumitor. Celelalte mici reparații de lemnărie și zidărie deasemenca s'au terminat, așa că biserica satului lui Gheorghe Lazăr e pusă din nou într'o stare vrednică de amintirea marelui fiu al ei. — Propunerea ce s'a făcut de a aduce și osemintele marelui dascăl în biserică, nu a fost acceptată de Comisiune, crezând că e mai nimerit lucru ca ele să rămână acolo unde au fost așezate, spre odihnă vecinică, acum o sută de ani.

Curățirea și spălarea admirabilei picturi a lui Mișu Pop, de la biserica ort. Sft. Adormire din Satulung, se face de pictorul, dat de Comisiunea Centrală, d. Noroce, a cărui competență, pricepere și destoinicie în acest domeniu o dovedesc atâtea lucrări de rară frumusețe, executate de d.-sa la diferite biserici din vechea Țară.

Continuarea lucrărilor de restaurare de la biserica gr. cat. din Hunedoara, începute în anul 1922, a decurs tot sub directa conducere a arhitectului Rudolf Wagner, ele fiind acum complet terminate. Mulțumită priceperii și cunoștințelor speciale ale d-lui Wagner, vechea biserică unită a Hunedoarei ni se înfațișează, astfel, ca una din cele mai frumoase și tipice biserici românești din Transilvania, restaurată de Comisiune.

Conform hotărârii din anul trecut a Comisiunei, pentru întreținerea castelului Corvinilor din Hunedoara, s'a dat și în acest an o sumă mai mică, cu scopul de a termina acoperirea totală a cetății, punând-o la adăpost împotriva intemperiilor. Cu sumele acordate în anul trecut și în acest an, aceste lucrări au și fost duse la sfârșit, rămânând încă la dispoziția castelanului o sumă de 6000 lei pentru eventualele cheltueli ce s'ar ivi cu întreținerea și gospodăria clădirii în cursul anului.

Lucrările înșirate la nr-ii 6—11 se fac în regie proprie, de meșteri locali, pe baza devizelor aprobate de Comisiune și după indicațiile date, în cele mai multe cazuri, la fața locului, de delegații ei.

Am ținut să sprijinim și îndemnăm prin ajutorul acordat comunei Saschiz, opera de îngrijire ce o face primăria suszisei comune la susținerea vechei cetăți de pe teritoriul ei.

În afară de aceste lucrări angajate deja, iar unele chiar și terminate, Comisiunea mai are înscrise în programul său de lucrări, în primul rând, restaurarea casei lui Avram Iancu din Vidra și bisericile de mai jos, pentru care se așteaptă devizele sau a căror cercetare e în curs: *a*) biserica gr. cat. din Feleac (lucrări de conservare și reconstruire, încredințate d-lui ing. Carol Kóos); *b*) biserica ort. din Apoldul de jos, Măn.-Râpa-Râmêțului (lucrări de întreținere); *c*) bisericile din Sibiel, Mesintea și Rebrîșoara (cătunul Ghersa).

Asupra cererilor, înaintate în timpul din urmă de către parohiile bisericilor ort. din Zărnești și Topârcea, se va hotări, după ce vor fi vizitate de delegații Comisiunei.

Tot aici trebuie să amintim că lucrările angajate în anul trecut la diferite biserici au fost toate isprăvite într'un mod mulțumitor, afară de cele de la bisericile din Apahida și Someșfalău, unde imprăjurările locale nu au îngăduit încă executarea lor.

În sfârșit, ce privește chestiunea capelei (ruinate) din Curtea Mitropolitană dela Blaj, și a cărei rezolvare se amânase până ce vom obține planurile cerute de la Comisiunea maghiară din B-Pesta, — sosindu-ne aceste planuri — s'a constatat că e vorba de o reconstruire totală a ruinelor și nici cum de o restaurare a acestora. Lucrurile stând astfel, Comisiunea a deferit cazul Ministerului de Culte, în a cărui atribuție cade sprijinirea astor fel de lucrări.

IV. Săpături și cercetări arheologice

În cursul acestui an de activitate Comisiunea a întreprins, prin d. Dr. M. Roska, membru al Comisiunii, asistat de d. Ioan Bârlea, profesor în Sighet și membru corresponsent al nostru, o campanie de săpături arheologice în județul Maramurăș, în localitatea Cuhea, unde tradiția spune că ar fi existat palatul voevodului Bogdan, punând la dispoziția cercetătorului o sumă de 30.000 lei. Săpăturile s'au și început pe locul arătat, în așteptarea tuturor de a găsi leagănul întemeietorului neamului Bogdăneștilor.

Rezultatul, însă, a fost negativ. „Nici o urmă de așezare sau viețuire nu s'a găsit“ — zice raportul d-lui Dr. M. Roska — „așa că pe terenul științei tradiția s'a terminat, ea rămânând numai în sufletul poporului care a păstrat-o și o va mai păstra veacuri de-arândul“.

Cercetătorii nu s'au mulțumit numai cu aceasta. Au continuat sondările și în alte puncte, unde tot tradiția vorbește de vechi așezări românești.

Nici aici nu au dat de urme neîndoelnice ale celor ce se povestiau. Doar că la locul numit „La Cruce“, la măginea ostică a comunei, spre Dragomirești, unde ar fi existat cândva o biserică s'au găsit urmele unui zid de piatră și câteva resturi de cărămizi și tencuială. — Să fi fost aceasta de fapt o biserică, după cum susțin localnicii, ori avem de a face aici cu „palatul“ marelui voevod? Numai săpături temeinice și sistematice vor putea aduce lumină în această privință. În prezent, locul fiind plantat și semănat, cercetătorului nu i-a stat în putință a le executa, ele rămânând pentru a fi făcute în viitor.

S'au căutat, apoi, și urmele mănăstirii de odinioară, ce s'a înălțat în hotarul comunei *Ieud*, fixându-se precis locul mănăstirii căci desgroparea ei nu a putut avea loc tot din motivele care au forțat renunțarea la cercetările mai departe pe locul numit „La Cruce“. — Și aici se impun săpături pe viitor.

Și la Săliștea de sus, presupus loc al cetății lui Dragoș, s'au

tras câteva șanțuri de explorare pe locul ce se numește *Cetățaua*. — Nimic nu s'a găsit din ce ar putea confirma această presupunere.

2. S'au încuviințat săpături arheologice Muzeului din Țara Bârsei (Brașov), în hotarul comunei Săn-Petru (jud. Brașov), cunoscută stațiune preistorică și loc de așezare din epoca migrațiilor. — Săpăturile acestea sunt conduse de Direcțiunea Muzeului din Țara Bârsei, după indicațiile și supt supraveghierea d-lui Dr. M. Roska.

3. Rezultatul săpăturilor din vechiul cimitir românesc al comunei de odinioară Vărarea, despre care s'a arătat în Raportul de pe anul 1921/22 că au fost întreprinse de Comisiune și executate de d. Dr. M. Roska, e cuprins în lucrarea, care apare, acum, în șirul publicațiilor Comisiunii (no. IV). — Studiul va aduce, credem, însemnate contribuții la istoria trecutului nostru.

4. Comisiunea mai are de gând a explora și alte puncte din Transilvania, asupra cărora ni s'a atras atenția din mai multe părți. Așa, e luată în programul săpăturilor și a cercetărilor arheologice, explorarea cimitirului preistoric din Dobăca (jud. Solnoc-Dobăca) și Lechința de Murăș (jud. Turda-Arieș), cum și la Capela militară din Făgăraș și Colțul Brezei (Cetatea lui Negru Vodă). — Asemnea, și stațiunea, bogată în resturi preistorice, de pe Santul cel Mare (lângă comuna Pecica, jud. Arad).

5. În vara acestui an d-l Dr. M. Roska a condus o scrie de săpături arheologice, cu rezultate frumoase, în hotarul comunei Ohaba-Ponor (jud. Hunedoara) și Periamoș (jud. Timiș).

V. Studii și lucrări.

Urmând șirul publicațiilor, începute în anul trecut cu lucrarea d-lui I. Marțian: *Urme din Războaiele Romanilor cu Dacii*, Comisiunea a scos în cursul anului 1923 alte două lucrări ale membrilor săi:

1. *Cercetări Arheologice în munții Hunedoarei*, de dnii D. M. Teodorescu și Dr. M. Roska, cuprinzând rezultatele campaniei de săpături arheologice întreprinse, în vara anului 1921, de către Institutul de Arheologie și Numismatică al Universității din Cluj (Ed. Cartea Românească, Cluj 1923. 8; 55 p.)

2. *Inventariul monumentelor și obiectelor istorice și artistice săsești din Transilvania*, cu o Introducere asupra *Activității Sașilor din Transilvania în domeniul artelor plastice*, de d. M. Csaki (Ed. Cartea Rom., Cluj 1923, 8; 43 p.)

Ambele publicații au fost tipărite în câte 800 de exemplare, din care o parte au fost distribuite, gratuit, instituțiilor culturale și șco-

lare, bibliotecilor și muzeelor, cum și persoanelor, pe care le interesează mai deaproape.

Toate publicațiile Comisiunii se pot căpăta și în librăriile din Cluj, unde au fost puse spre vânzare pe un preț de 25 lei exemplarul.

În momentul de față se găsește sub presă, după cum s'a spus mai sus, lucrarea d-lui Dr. M. Roska: *Un vechiu cimitir românesc în fostul sat Vărarea din jud. B.-Năsăud.*

Pentru dezvoltarea gustului artistic și interesului public față de monumentele noastre vechi, s'a hotărât editarea unor serii de reproducțiuni artistice depe diferitele clădiri și obiecte istorice din Transilvania. Cu selecția și adunarea materialului (schițe, planuri, fotografii, etc.) a fost însărcinat d. I. Marțian.

Ca completare e necesar să mai amintim că membrii Comisiunii se folosesc de toate ocaziile de a trezi și deștepta simțul marelui public pentru tot ce ne este mărturie din trecut, dând, cu prilejul vizitărilor diferitelor monumente, atit lămuriri în ce privește istoricul lor, cât și indicațiuni cu privire la necesitatea de a le păstra și conserva.

BCU VIJ Membrii Corespondenți Cluj

Am amintit la cap. I. al acestui Raport că, pentru o mai intensivă desfășurare a activității sale, Comisiunea a crezut de bine să facă apel la toți oamenii cu dragoste și pricepere pentru trecutul nostru și resturile vizibile ale acestui trecut, ca să ne stea într'ajutor atit la supravegherea monumentelor de artă și istorice cât și la inventarierea lor. — S'au propus și numit ca *membri corespondenți* ai ei, pentru ținuturile în care își au domiciliul, dându-li-se inviațiunile necesare și arătându-li-se scopul urmărit de noi, d-nii :

1. Ioan Banciu, Sibiiu;
2. Păr. Ioan Bârlea, preot și profesor, Sighet;
3. Păr. Laurențiu Bran, preot, Suplac;
4. T. Brediceanu, director de bancă, Brașov;
5. Păr. Ilie Cămpianu, protopop, Tg.-Mureș;
6. Păr. Dr. Gh. Ciuhandu, asesor consist., protopop, Arad;
7. G. Cosma, profesor, Beiuș;
8. Dr. Aurel Crăciunescu, profesor, Sibiiu;
9. Ilie Cristea, profesor, Brașov;
10. A. Filimon, publicist, T.-Mureș;
11. Carol Haldenwang, director de bancă, Sighișoara;

12. Valer Literat, profesor, Făgăraș;
13. Al. Lupeanu, profesor, Blaj;
14. V. Motogna, director de Liceu, Dej;
15. Nicolae Muntean, canonic, Lugoj;
16. A. Nanu, profesor, Turda;
17. Păr. Constantin Oanea, preot, Cioara de jos;
18. Dr. Ionel Pap, avocat, Cluj;
19. C. Pavel, profesor, Beiuș;
20. Emil Sigerus, publicist, Sibiu;
21. Julius Teutsch, mare industriaș, Brașov;
22. Păr. St. Tășiedanu, protopop, Ciumești.

Din aceștia ni-au răspuns, până acum, că primesc această numire, oferindu-și serviciile lor cauzei, următorii dni:

1. Păr. Ioan Bârlea, preot și profesor, Sighet;
2. Păr. Laurențiu Bran, preot, Suplac;
3. Dr. Gh. Ciuhandu, asesor consistorial, protopop, Arad;
4. Dr. Aurel Crăciunescu, profesor, Sibiu;
5. A. Filimon, Tg.-Mureș;
6. Carol Haldenwang, director, Sighisoara;
7. V. Literat, profesor, Făgăraș;
8. Al. Lupeanu, profesor, Blaj;
9. V. Motogna, directorul Liceului din Dej;
10. Păr. Constantin Oanea, preot, Cioara de jos;
11. Emil Sigerus, publicist, Sibiu.
12. Păr. St. Tășiedanu, protopop, Ciumești.

VII. Biroul și Personalul

Nici până acum Comisiunea nu a putut să obțină un local al său propriu. Ședințele ei se țin, ca și mai înainte, la Institutul de Istorie Națională (Universitate) iar biroul și arhiva sunt așezate în una din sălile Muzeului de Arheologie din Cluj (str. Gen. Gherescu no. 2.). Tot aici e și adresa oficială.

Funcția de secretar (diurnist) o îndeplinește d. *Const. Daicovicu*, licențiat în filologie clasică al Universității din Cluj.

Cu începutul acestui an bugetar am putut, în fine, completa postul de arhitect al Comisiunii prin d. *Rudolf Wagner*, care a fost numit de Minister, la propunerea noastră, ca arhitect al ei, cu data de 1 Aprilie 1923.

Sediul serviciului de arhitectură a rămas să fie orașul Hun-

doara, de unde dl Wagner a putut să conducă personal, atât lucrările de la cetatea Corvinilor și biserica gr. cat. din localitate, cât și lucrările de la biserica Mănăstirii Prislopului.

Iar, dată fiind mutarea d-lui judecător Dr. Alex. Bogdan, de la Judecătoria de ocol din Hunedoara la Pui, tot d. Wagner a fost considerat ca cea mai indicată persoană de a ocupa și postul de castelan al cetății Corvinilor ca unul ce a condus lucrările de la această cetate atâția ani de-a rândul.

Astfel, Comisiunea l-a numit, cu data de 1 Sept. 1923, în postul de castelan, dându-i și locuință în natură în una din atenașele castelului, în locul d-lui Dr. Alex. Bogdan, căruia Comisiunea ține să-i aducă și pe această cale cele mai vii mulțumiri pentru serviciile prețioase aduse ei în tot timpul cât a avut supt îngrijirea sa cetatea.

Tot aici e locul de a arată că biblioteca Comisiunii s'a îmbogățit în anul acesta, pe lângă publicațiile periodice, cu care suntem în raport de schimb, și cu vreo câteva opere de valoare din domeniul artei.

Tot astfel, colecțiile ei, începute cu rezultatele mobile ale săpăturilor din cimitiul Vărașea, au sporit cu obiectele găsite în Maramureș. — Nu mai puțin s'a mărit numărul planșelor, fotografiilor și desaturilor de tot felul.

* * *

Ca încheiere avem mulțumirea de a releva bucuria ce a resimțit Comisiunea noastră la știrea, că stimatul său președinte, d. Alexandru Lapedatu, profesor universitar, a fost numit în fruntea Ministerului Cultelor și Artelor, sub a cărui autoritate stă și Comisiunea Monumentelor Istorice.

Oricine va înțelege și va împărtăși bucuria și mândria noastră, în fața acestui norocos fapt, care, pe lângă altele, ne dă și deosebită, incurajare, convingși fiind cu temeinicie că cel ce cu atâta devotament a știut să ne pornească de la primu început și să ne conducă lucrările până în zilele acestea, va ști să ne fie cu atât mai mult un puternic sprijinitor și bun sfătuitor pe viitor.

Nădejdea ce răsare din bucuria noastră, o privim ca o aureolă pentru activitatea cîn trecut, dar ea ne luminează frumos în acelaș timp și cărările activității noastre viitoare.

Cluj, 31 Decembrie 1923.

II.

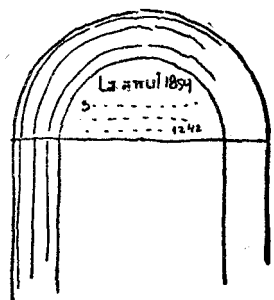
RAPOARTE TEHNICE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1. Ruinele bisericii din Rodna-Veche.

Istoricul: Despre trecutul acestei biserici nu există nici o mărturie scrisă, cel puțin nu avem cunoștință de așa ceva. Pe timpul ușei de intrare a bisericii mici, de azi, zidită la 1859, din ruinele vechei biserici, se găsește săpata următoarea inscripție:

„La anul 1859
sau renovat și mai longitu
pe ruinele templei derimate prein
mongoli la 1242.“

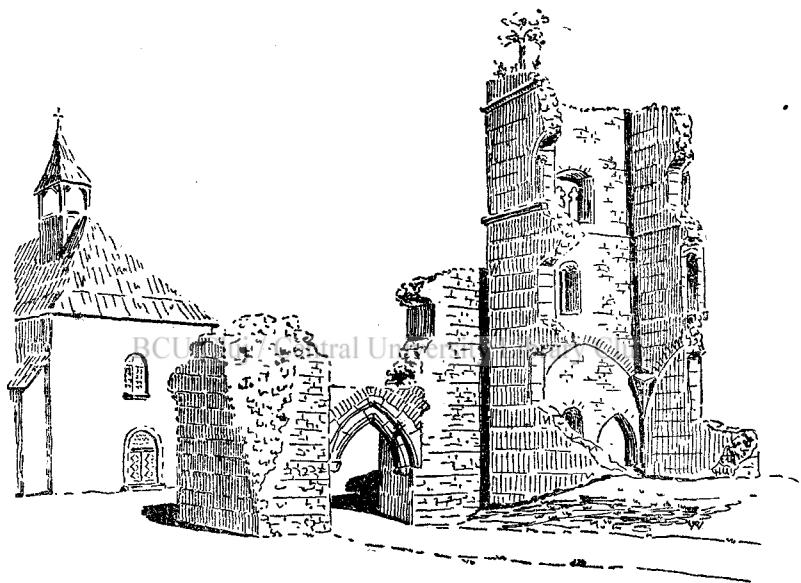
În afară de acestea, fostul preot istorisește că, după tradiție, biserica cea veche a fost ridicată pe locul unui altar păgân, iar mai târziu incendiată și dărâmată de Tătari. [Tradiției acesteia i se opune istorisirea cronicarilor sași, după cari, Tătarii — primind haraciul cerut — au lăsat Rodna neatinsă.] Tot fostul preot povestește că galeriile suterane, ce se mai găsesc sub oraș, ar fi servit drept catacombe și că erau în legătură cu biserica.

Arhitectura: Pentru urmărirea epocii de construire a acestei biserici, ne servesc, mai sigur, ruinele existente încă ale turnului și ale bisericii, cum și câteva bucăți arhitectonice foarte prețioase (capiteluri, nervuri de boltă, etc.).

Turnul, din care, spre regretul nostru, laturea de Vest, în întregime, iar lăturile de Nord și Sud, în mare parte, sunt căzute în ruină (tot astfel, din etajul III. numai un fragment se mai ține), are, în zid, o scară ascunsă (până în etajul I.), cu accesul din biserică, servind, tot odată, și ca intrare în parterul turnului. Acest turn avea, în parter, o boltă cruciformă (Kreuzgewölbe) cu arcuri ascuțite (bolta s'a surpat, forma ei, însă, se poate vedea pe pereți, cu resturi ale contraforturilor) iar în etajul I. meterezuri. În etajul II. avea ferestre geminate în arc trilobat (influență bizantină), executate din piatră de

nisip, cu profile; în etajul al III-lea mai există niște fragmente din niște bucăți arhitectonice, deasemenea lucrata în profil. Intre etajele I-II. și II-III. se mai văd ciubucurile despărțitoare.

Biserica, al cărei plan și zidărie originală numai prin săpături se poate constata (deasemenea numai o explorare a subsolului re poate spune dacă corul era mai ridicat sau nu și dacă era drept, rotund ori poate chiar poligon), era o clădire cu trei nave (nava și corul numai prin săpături se pot stabili), boltită (după cum am

putut deduce depe un fragment de nervură de boltă găsit în grădină). Pe latura de V. a avut, probabil. două turnuri, din care cel de N. a dispărut fără urmă, afară de soclu, de care se va putea da, săpând. Biserica a avut, în interior, o navă centrală, ceva mai ridicată, care era despărțită de navele laterale prin coloane. Fusul acestor coloane se sfârșia în capitele corintice (unul se vede în peretele de S. al bisericii, iar altul a fost găsit în grădină). — La origini a putut fi o biserică parohială sau abațială, lucru ce iarăși numai prin săpături se poate dovedi pe deplin. Zidită foarte simplu, din bolovani (trahit roșiu), ce se află în împrejurime, legați între dânsii cu un mortar deosebit de bun. Drept intrare principală îi servea o poartă cu timpan în semicerc, cu arcuri ascuțite și profile fără sculpturi.

Din toate aceste se învederează, atât pentru biserică cât și pentru turn, un *stil de tranziție*, clădirea lor căzând, probabil, pe la *sfârșitul secolului al XII-lea*. Ea trebuie privită ca biserică abațială a Dominicanilor. În orice caz, a fost o biserică de apărare, construită pentru ocrotirea și refugiul creștinilor din acest ținut impersurat și locuit de păgâni. Lucru acesta îl indică, de altfel, și partea inferioară a turnului prin meterezele ce le poartă.

Săpăturile, întreprinse cu scopul de a cerceta și mai departe, țar aduce la suprafață, fără îndoială: mai multe pietre profilate (cu eventuale inscripții) și ar desvăli planul bisericii (nava laterală, corul, crypta, transeptul, zidul înconjurător, etc.). Tot prin sondagii s'ar putea da de urma și rostul așa ziselor „catacombe“, ce stăteau în legătură cu biserica și nu mai puțin s'ar constata și ipotetica existență a beciurilor sau fântânilor de desuptul turnului.

Săpăturile începute la turn, s'ar putea executa, fără nici o piedecă, dealungul frontului de S. al clădirii, deoarece terenul acesta e o grădină fără semănături sau plantații.

Starea actuală a turnului și a resturilor bisericii e primejdioasă din pricina pietrelor ce se desprind la orice pas, căzând pe calea ce duce la intrarea în biserica cea nouă. Pe partea de sus a turnului cresc buruiene și arbuști, ale căror rădăcini înlesnesc destrămarea pietrelor din zid. Ar fi de dorit ca, până la consolidarea definitivă a zidurilor, să se închidă accesul la biserica cea nouă prin porțiunea aceasta de teren primejduită, comunicația făcându-se ceva mai la o parte.

Reparațiuni: Acum câțiva ani s'au încercat oare-cari lucrări de reparație la partea de jos a turnului; cu părere de rău trebuie să mărturisesc, însă, cu lucrările acestea izbesc de departe pe privitor prin grosolănia cu care au fost făcute.

Întreținerea. Pentru a putea pune aceste interesante și vechi ruine într'o stare de întreținere mai îndelungată, trebuie ca, după ridicarea schelelor, cu ajutorul cărora să poată fi atinse toate părțile zidurilor rămase și, după examinarea minuțioasă încheieturilor (Fugen) (prealabil curățite de moloz și dărâmături), încheieturile goale să fie umplute cu mortar de ciment iar părțile de zid deteriorate bine întărite. Aci se vor lua măsuri de precauțiune împotriva pietrelor ce se desprind și cad.

Pentru a menține în stare bună laturea de N., va fi necesar să se întregască, începând din parter, măcar zidul de la etajul I., putând, astfel, preîntâmpina prăbușirea părții de zid ce atâră în aer. Fără aceste lucrări, prăbușirea ar fi inevitabilă în câțiva ani, ceea ce ar periclita și etajul al II-lea.

Concomitent cu aceste lucrări se va reînoui și bolta din partea turnului, provăzându-se cu o dușamea de beton prin care și scările s'ar putea folosi, iar turnul ar deveni un monument vrednic de toată admirația.

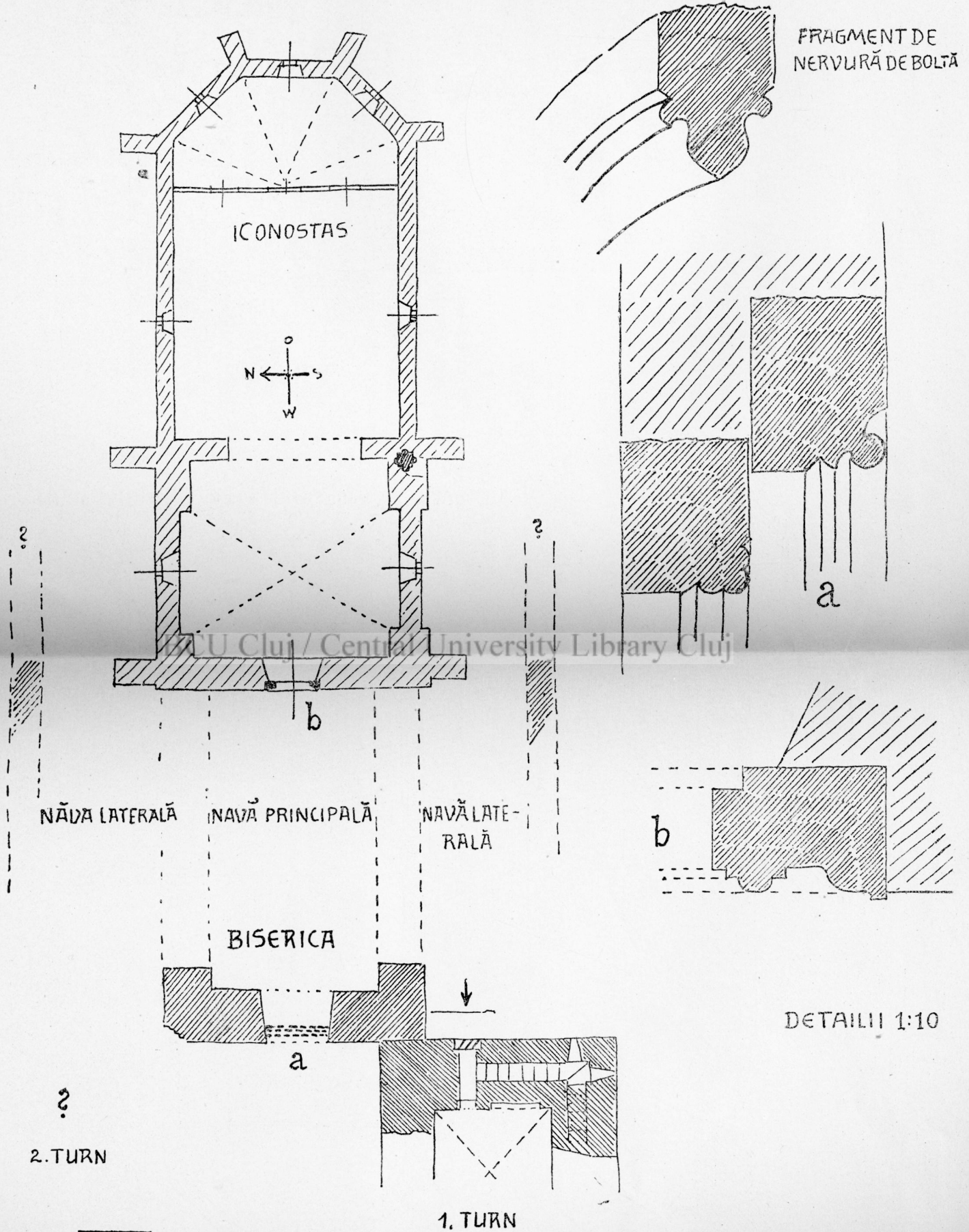
Toată lucrarea ar necesita, după calcule precise, cam 300.000 lei. De aceea eu aș propune să se dărâme partea de zid ce atârnă, ceea ce ar face superfluă întregirea zidului de jos și a bolții, rămânând numai lucrările de întreținere a restului de ruine și săpăturile din jurul lor, care ar reclama o sumă de 45—50.000 lei.

Cu acest prilej mai vreau să amintesc că, după spusa preotului gr. cat. din loc, biserica actuală, a comunei Rodna, zidită la 1859, fiind mult prea mică pentru cele 4000 suflete de credincioși, comuna bisericească intenționează reconstrucția vechei biserici în care scop, pe lângă sumele trebuincioase, epitropia e gata a contribui cu materialul brut (piatră, nisip) și prestații în natură.

Hunedoara, la 12 Iunie 1923.

Rudolf Wagner,
arhitect.

SCHIȚA PLANULUI 1:200

2. RAPORT

asupra cercetării crăpăturilor din zidul bisericii Mănăstirii Prislopului din Silvașul de sus.

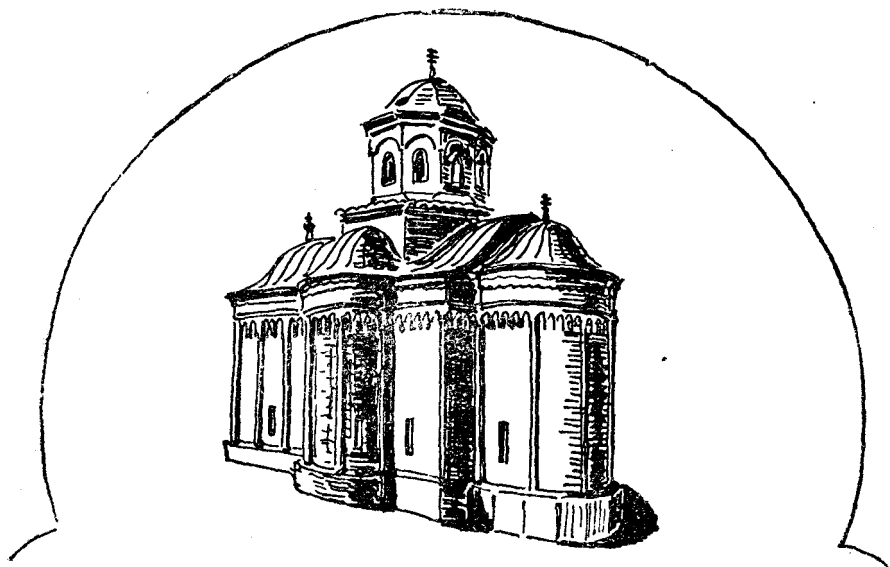
Istoricul. Biserica a fost clădită, pe la sfârșitul veacului al XIV.-lea, de călugărul Nicodem († 1405) și reconstruită de Domnița Zamfira († 1580), fiica lui Moise Basarab, între anii 1564—1580. După 1700, biserica trece în proprietatea Uniților. În anul 1762, părțile de lemn ale bisericii au fost arse din ordinul generalului Bucow, zidurile rămânând neatînse.

Arhitectura. Clădirea ca plan, are forma bisericilor vechi-creștine din Egiptul de sus (arta coptică), din veacul al V-lea (tipul corului trienchilic), lucru ce se potrivește în cursa sa mare bine, cu cât Egiptul e și leagănul monahismului și al eremitismului.

Partea cea mai importantă a bisericii e narthexul, cu mormântul Zamferei și frescurile în mare parte descoperite. Și în exterior, deasupra ușii, se găsește o firidă cu frescuri.

Deasupra bisericii, în mijloc, se ridică turla octogonală, caracteristică bisericilor orientale influențate de Bizanț, și care se repetă la cele mai multe clădiri monumentale din România. E regretabil că cu prilejul reconstrucției din v. al XVII-lea, nu s'a ținut seamă de arcadele și ciubucurile dinafara fațadei, care au existat desigur pe vremuri; între anii 1905—1910, fațada a fost foarte neîngrijit restaurată.

Starea actuală. Biserica — acoperită cu tinichea, ceiace nu cadrează de loc cu stilul ei, bună însă împotriva intemperiilor — se presintă, la o examinare mai amănunțită, într'o stare destul de îngrijorătoare, din pricina crăpăturilor zidurilor (însemnate pe schița alăturată), care dovedesc o lentă destrămare a bisericii de narthexul ei și o neegală așezare a zidurilor în urma presiunii turnului asupra celor 3 bolte ale apsimei și a acestora asupra zidurilor. Pararea și distribuirea acestor presiuni, prin legături de fier corespunzătoare,

Vederea probabilă a bisericii în sec. XIV.

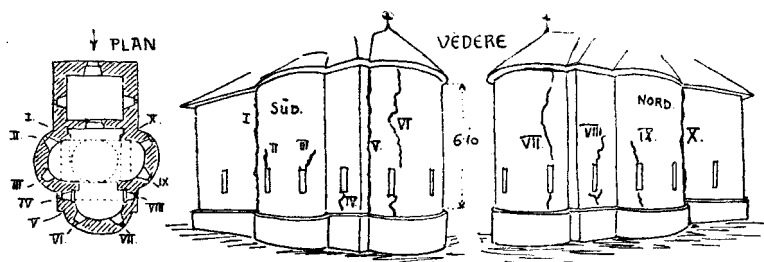

Biserica Mănăstirii Prislopului.

S.P. 1923.

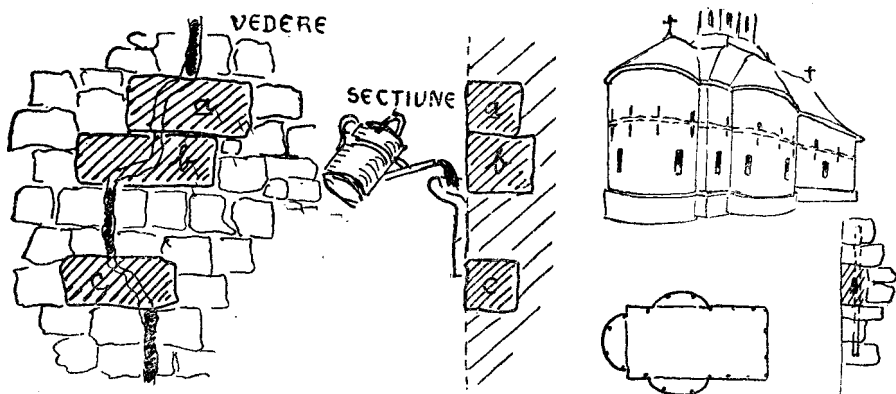
au fost trecute cu vederea la reconstrucția din v. al XVII-lea. Afară de aceasta nici construcția zidurilor nu este din cele mai ideale (pietre nepotrivite și inegale, mortarul de legătură prost).

Foarte probabil că aceste crăpături s'au format în intervalul de timp dintre arderea bisericii (1762) și reacoperirea ei de mai târziu, în vremea când zidurile și boltiturile erau expuse intemperțiilor.

La restaurarea din 1905—10 nu s'a consultat nici un specialist, crăpăturile fiind pur și simplu acoperite și netezite cu mortar, fără de a consolida, așa cum era rațional, zidurile plesnite.

Crăpătură I și X (v. schița) arată posibilitatea ca biserica să se desprindă de narthex; VI și VII sunt crăpături periculoase provenite din reaua construcție a zidului, II—V și VIII—IX sunt, deocamdată, mai puțin primejdioase.

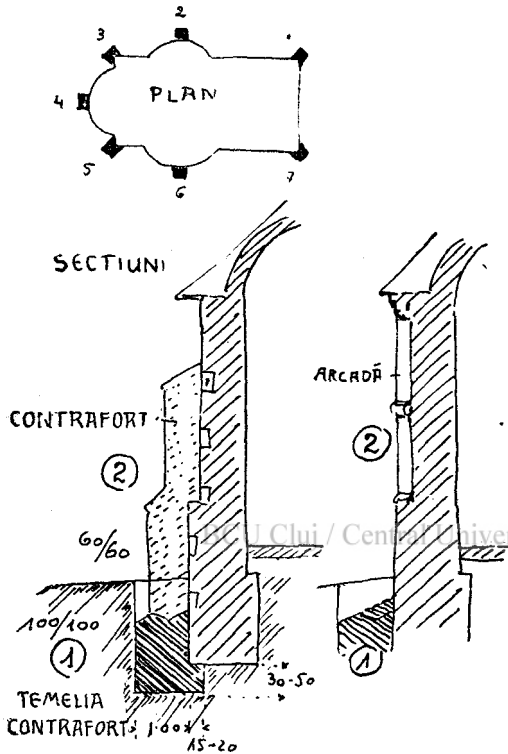

Pericol mai iminent pentru stabilitatea bisericii nu există, odată ce soclul nu prezintă nici o crăpătură. La un cutremur de pământ, prăbușirea e, totuși, foarte cu puțință.

Vijeliile, ploile abundente și torențiale, iernile umede, contribuie foarte mult la lărgirea crăpăturilor, deaceia, ajutorul ce i se va da, cu cât va fi mai grabnic, cu atât va fi mai bine.

Remedii. I. Repararea zidurilor crăpate.

Lucrarea aceasta, care va trebui executată cu multă băgare de seamă, constă din legarea părților crăpate cu pietre de legătură în lungime de 40–70 cm. ce se vor așeza orizontal. Pentru acestea se vor săpa în zid laghere corespunzătoare. După fixarea pietrelor de legătură cu ciment Portland, crăpăturile se vor umplea cu lut și acoperi cu mortar de ciment Portland.

II. Consolidarea prin legături de fier.

Legăturile de fier de 10/50 m/m sau 30 m/m se vor așeza bucată cu bucată, în scobituri făcute anume (capetele se vor lega între ele).

În dosul lor se va așeza, la distanțe de 15–20 m., alte bucăți de fier fixându-se cu beton.

În felul acesta se va avea o cunună de beton armat, care va putea rezista și zguduiriilor mai puternice.

III. Consolidarea soclului.

Consolidarea soclului se va face la cele 7 puncte indicate în schița de mai sus. Pe *pilastr*i de bază (1) se vor ridica, din beton, contraforti (2) sau, în locul acestora, s'ar putea așeza arcade de zid

cu schelet de fier, care, pe lângă că cadrează cu stilul bizantin, servesc și la înfrumusețarea exterioară a bisericii. Prin astfel de lucrări s'ar putea ajunge la stabilitatea absolută a bisericii.

În cursul acestor lucrări zidurile se vor propti bine ca să reziste zguduirilor cauzate de tăierea găurilor și călcarea betonului.

I și II sunt de executat deodată, împreună cu III (1). Pentru asigurarea stabilității sunt de recomandat și lucrările III (2).

Hunedoara, la 28 Mai 1923.

Rudolf Wagner,
arhitect.

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Raport cu privire la lucrările din al doilea an de funcționare (1922/23)	5
Raport tehnic asupra ruinelor bisericii din Rodna-Veche	19
Raport tehnic asupra bisericii mănăstirii Prislopului	23

BCU Cluj / Central University Library Cluj

4319-5.